

hogy a két felekezet értse egymást, s viszálykodások enyhüljön.”²¹ „Jól és szépen az ír, aki tüzes orthologus és tüzes neologus egyszersmind, s egyességben és ellenkezésben van önmagával.”²²

„A ti vádotok, határ nélkül tisztelt férfiú, hogy én az új szókat és szólásokat szerfelett kedvelem, terjesztem, s örülök, hogy a Neologismusnak én vagyok Alkotója. Sőt, én azt hiszem, hogy minden jobb írónk Neologusok voltak, s ilyeket csinálni, mind Horác, mind Virgil, mind Cicero enged...”²³

Amikor nincsenek még – mai értelemben vett – nyelvtanok, helyesírási kézikönyvek, nyelvészeti alapl munkák, akkor a szabályokon sokat lehet vitatkozni: túlzott figyelembe vételük éppúgy hátrány lehet, mint a semmibe vételük: „Tudni a nyelv törvényeit elmúlhatatlanul szükség, szükség azt is tudni, mi van szokásban: de azt is szükség tudni, mi adhat tropicus dísz, s el nem feledni, hogy kevés regula van kifogás nélkül és, hogy a regulától eltávozni sok helytt tropus vagy figura, s nem anomalia.”²⁴

Kazinczy nem bánta meg az irodalmi vitákat, a sokszor hiábavalónak látszó küzdelmet, s azt sem, hogy fordításaival, lírai és prózai alkotásaival, önéletrésével és levelezésével hozzájárult az ízlésformáláshoz, művelődéshez, az anyanyelv ápolásához. Pályája csúcspan öntudatosan vall erről: „Mi volt Nyelvünk, mi volt Literatúránk, midőn én a pályán Theresiánk²⁵ utolsó évében, még serdülő gyermek akkor, vezér: segélő kar, honi nagy példák látása nélkül felléptem! És mi most ez a szép Nyelv! mi kezd most lenni Literatúránk! Oh, a Külföld minket is nemsokára ismerni, irigyleni, csudálni fog...”²⁶

Ahogy Kazinczy korában más hangsúlya, értelme van a fordításnak, úgy a nyelvművelésnek is van a maitól eltérő tartalma. A nyelv – Kazinczyék felfogása szerint – kifejezi a magyarság jellemvonásait, gondolkodásmódját, világszemléletét, erkölcsiségét. A nyelvművelés egyúttal a magyarrá nevelés, a magyarnak megtartás missziója az erőszakos németesítés világában. A nemzettudat és nyelvművelés tehát kettősen egy és ugyanaz a kihívás Kazinczy számára, amelyre példát adó hatékonysággal és eredményességgel válaszolt.

Több mint két évszázad múltán, a mai kihívásokra hasonló válaszokat nem tudunk felmutatni, még a nemzettudatot és a nyelvművelést illetően sem. Nincs válaszunk arra, hogy hol keressük azt a nyelvművelést, mely hatékonyan útjába tud állni a legszélesebb körben terjesztett nyelvrontásnak, s ami a dísz és ébresztője a nemzeti léleknek. Nem beszélve arról, hogy máig adósok vagyunk azzal, hogy a külföld méltóképpen ismerje, irigyelje, csodálja irodalmi műveltségünket.

Kiss Endre József

Kazinczy Ferenc Tübingai pályairata a magyar nyelvről¹

A nemzeti nyelv és az irodalom nyelvének azonossága

Ez a tanulmány különös jelentőségű Kazinczy pályáján: a fogság utáni időszakban az első olyan mű, amely a nyelv és a nemzet viszonyát állítja előtérbe s az egyetlen, amely a nemzeti nyelv általános, a magyarországi társadalomban elfoglalt helyzetével komolyan vet számot. Létrejöttéhez az első (és távoli) feltételként az 1807-es országgyűlés eseményeire kell utalni. A nyelvkérdés formálisan nem tartozott ugyan a diéta igazán fontos témái közé és Kazinczyt – levelezésének tanulsága szerint – jobban érdekelte az általa nagyon tisztelt Vay Miklós konfliktusa, mint azok az epizódok, amelyek során a nyelvkérdés felmerült és ott szerepelt – ha nem is a legfontosabb ügyként, de első ízben – a „gravamenek”, tehát a sérelmek között. Ennek a diétának a vonatkozó eseményeit újabban és a bennünket érdeklő

²¹ Kazinczy F. Uo. 327. old.

²² Uo. 341. old.

²³ KazLev. No 3228. Horváth Endréhez írt leveléből.

²⁴ Kazinczy Ferenc: Dayka Gábor élete. Kazinczy F. vál. Id. m. 296. old.

²⁵ Mária Terézia (1717–1780) magyar királynő, német-római császárné.

²⁶ KazLev. No 3974. Széphalomból, 1821-ben.

¹ Részlet A legnagyobb pannahorú (Kazinczy Ferenc és a nyelvkérdés) című sajtó alatt lévő monográfiából

szempontból Ajkay Alinka foglalta össze rövid, és nem csak az addig keletkezett szakirodalmat, de levéltári forrásokat is felhasználó tanulmányban.² Bár az 1807-i diétán a nyelv ügye valóban nem volt középpontban, de azért erőteljes jelenlévő kérdés volt, különösen akkor, ha az előző időszakokhoz viszonyítunk. A megyék által a követeknek adott s mintegy negyven megmaradt utasítás közül tizenhat kívánta naprendre tűzni a magyar nyelv ügyét.³ Természetesen nem csak ez játszott közre abban, hogy az udvart – most először – komolyan kezdték foglalkoztatni a magyar nyelvi törekvések. Erre az érzékenységre nem csak a magyar országgyűlés eseményei, hanem az ekkortájt feltámadó német nacionalizmus is erőteljes motivációval szolgált – a riadalom tehát esetleg inkább annak szólt, hogy a szórványosnak tetsző magyarországi hangok esetleg összefüggenek a Napóleon ellen feltámadt német nemzeti érzelmekkel, vagyis: a magyar diétán történtek ebből a szempontból egy nagy, Európára kiterjedő mozgalom sodrába tartoznak, és magukba rejtik a nemzeti önállósodás veszélyét.⁴ Meg akarták tehát tudni: mi is a helyzet e téren Magyarországon. Ennek látszólag igen okos és célszerű módját találták meg: pályázatot írtak ki, gondolván, hogy a beérkező munkák alapján lehet következtetni a közhangulatra. A pályázat révén való közvélemény kutatás eszméje az osztrák belügyminisztériumban fogant meg, de a pályázatot magát egy meg nem nevezett „magyar hazafi” („ein ungarischer Patriot”) gondolatának álcázták, a tekintélyes pályadíjat is ő ajánlotta fel. A pályázat lebonyolítását a legjelentősebb német kiadóvállalat, a Cotta cég vállalta magára, a pályázat szövege 1808 márciusában megjelent a Tübingában szerkesztett *Allgemeine Zeitung*ban, magyarul pedig a *Hazai Tudósítások* tette közzé a lap 1808. június 4-i számában.⁵ Ez a kiadó igen jó nevű céggé vált ismert a kortársak körében, tudvalevőleg Goethének a kiadója is volt. A pályázaton Kazinczy is részt vett, mint a Levelezésben többször is hangsúlyozza, azért, mert Prónay Sándor kérte meg rá. A báró munkáját több dokumentummal is segítette. Ekkor még jó viszonyban volt a régi barát, Prónay László fiával.

Bár a nyelvkérdés a diéta ülésén viszonylag ritkán szerepelt, de – különösen a korábbi állapotokhoz viszonyítva – mégis jelentős politikai súllyal bírt, nem kis részben azért, mert nagy publicitást kapott, elsősorban Felsőbüki Nagy Pál szereplése révén, aki kemény és okos felszólalásaival hívta fel magára és az ügyre a figyelmet. Az uralkodó, I. Ferenc figyelmét is. Kettőjük szócsatáját Kazinczy nem győzi levelezésében továbbítani barátai számára, de mintha ebben a történetben számára fontosabbak lennének az anekdotikus részletek, mint maga az ügy: a fiatal küldöttnek az uralkodóval váltott szóváltásai és szellemes ríposztjai láthatóan jobban tetszettek neki, mint az álláspont, amelyet képviselt. De ezek sem izgatták igazán. Az országgyűlés eseményeiből a nyelv ügyét – úgy látszik – számára valóban teljesen háttérbe szorította Vay Miklós és az udvar konfliktusa, amely az önkéntes felajánlásokban rejlő veszélyekkel foglalkozott. A kinevezéseket így nehéz lesz függetleníteni ettől az anyagi vonatkozástól s nincs kizárva: az önkéntességek az udvar részéről való jutalmazása, magyarul: a helyzetben a korrupció veszélye rejlett benne. Az erre való figyelmeztetést viszont vádaskodásnak fogták fel. Jó ideig úgy látszott, hogy ebből valóban komoly, személyi és egzisztenciális következményekkel is járó ügy lesz.⁶ Ez Kazinczyt tartósan és nagy érzelmi intenzitással foglalkoztatta, leveleiben sokkal gyakrabban és részletesebben számol be a fejleményekről, mint a nyelvre vonatkozó vitákról.⁷ Ennek ellenére: ha a nyelvre vonatkozó tárgyalások, az ezzel foglalkozó ülések (s egyáltalán: hogy ez a téma naprendre került) látható, vagy inkább: közvetlenül dokumentálható módon nem is hagytak mélyebb nyomot Kazinczy viselkedésén, ha nem is reflektál különösebb intenzitással a diétának nyelvkérdést illető epizódjaira, sőt, nem érdeklődik a részletek iránt sem, akkor ebben aligha az óvatosság játszott közre.

² Ajkay Alinka: „...itt az idő, hogy emlékeznünk meg, hogy Magyarok vagyunk” (Az 1807-es országgyűlés nyelvi vitái- és a követutastítások), in: „Et in Arcadia ego” (A klasszikus magyar irodalmi örökség feltárása és értelmezése) 453–467. old Szerk. *Debreceeni Attila, Gönczy Mónika*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2005.

³ Ajkay Alinka: i.m.

⁴ E helyzet igényes összefoglalását I. *Csetri Lajos*: *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi felvilágosodás korában*, Budapest, Akadémiai, 1990, 106–109. old

⁵ A Tübingai pályaművet *Heinrich Gusztáv* adta ki s látta el gazdag, az egész pályázat hátterét bemutató bevezető tanulmánnyal. *Kazinczy Ferenc*: *Tübingai Pályaműve a magyar nyelvről* (1808). Kiadta *Heinrich Gusztáv* Bp. MTA, 1916.

⁶ *Szakály Orsolya*: *Vay Miklós és az 1807. évi országgyűlés*, Fons 1997. 301–323. old.

⁷ Néhány vonatkozó hely: *Kazinczy Ferenc Levelezése*, I–XXIII, sajtó alá rendezte *Váczy János, Harsányi István, Berlász Jenő* és munkatársai, 1890–1960. (továbbiakban: *KazLév.*) Néhány vonatkozó hely: *KazLév V.*, 53–54., 61–62., 69., 120., 135. old.

Kazinczy sokkal fontosabbnak tartotta a megyéknek a tisztí szótárakkal kapcsolatban kifejtett aktivitását – a Levelezésben itt az izgatottságnak, a feszült kíváncsiságnak, az új információk és dokumentumok megszerzésére irányuló türelmetlenségnek megannyi jelét tapasztaltuk. Ő voltaképpen nyelvkérdésnek az évtized közepe táján megváltozott helyzetére reagált, s bár a diéta emlegetett eseményei is hozzátartoztak ehhez a megváltozott helyzethez, számára elsősorban mégsem itt zajlott a főcselekmény. Nem az izgatta igazán, ami az országgyűlésen történt, hanem az, hogy a nyelvkérdés jelentősége a közvéleményben már a diéta előtt jól érzékelhetően megnőtt, s ennek a tisztí szótárak körül zajló események lényegesebb mutatói voltak, mint bármi egyéb. Az országgyűlésen részt vevő nemesség politikai nyugtalansága (ha ez az országgyűlés nem is hozott eredményt) inkább csak hiradás volt a nemesi társadalom mélyebb rétegeiben zajló s már korábban elkezdődött folyamatokról. Ott egyre fontosabb lett az a kérdés is, ami Kazinczy számára a legfontosabb volt. Ez idő tájt megfigyelhető reflexiói arra engednek következtetni, hogy a nyelvkérdéshez való viszonyában alapvető változás következett be – nem a szorosan vett szakmai ügyeket illetően, hanem abban, hogyan helyezkednek el ezek a szakmai ügyek. Nézeteinek lényege alapvetően nem változott: éppen olyan szigorúan szakmai jellegű maradt, mint a kassai *Magyar Museum* általa készített bevezetőjében, csak immár nem tartózkodott attól, amitől korábban: *a nyelv és a nemzet összefüggéseinek kérdéséről*. Érdeklődése immár nem maradt az egységes irodalmi nyelv és a neológia problémáinak körében, ez az érdeklődés új dimenzióval bővül ki.

Herder recepciója, egy „iróknak való grammatika” készítésének szándéka, saját művei kiadásának vakmerően magabiztos terve – mindez arra utal, hogy Kazinczy magatartása megváltozott s ezt csak azzal tudjuk magyarázni, hogy az ő szempontjából megváltozott a nyelv helyzete a társadalomban. Ez azt jelenti, hogy a politikában fontos szerepet játszó megyei nemesség – korábbi viselkedésével ellentétben – egyre nagyobb jelentőséget tulajdonít a magyar nyelv ügyének. Az egységes irodalmi nyelv és a neológia kérdései természetesen nem váltak közüggé, de közüggé vált – sokkal inkább, mint eddig bármikor, mint 1790 táján is – *maga a nyelv*. S ezt a körülményt nem cáfolják a pályázatra beküldött pályamunkák állásfoglalásai, amelyek az udvar számára megnyugtatóak voltak: a magyar nyelv hivatalossá tétele mellett a 21 pályamunka közül a fele sem adta a voksát s azoknak jó része is csak feltételesen támogatta az elképzelést.⁸ Erről Kazinczy és a pályázók soha nem szereztek tudomást, hiszen eredményhirdetésre nem került sor: a pályamunkák (s bennük a vélemények) beérkezésével ez az okosnak és ravasznak látszó „közvéleménykutatás” véget is ért. Jegyezzük meg, hogy ez a szondázás csak látszólag volt okos és ravasz, hiszen – mint gondolni lehetett volna – a pályamunkák szerzői túlnyomórészt Hungarus tudósok voltak, akik számára identitásuk szempontjából nem a nemzet nyelve, hanem az állam területe volt a meghatározó szempont s ezért eleve vonzódtak az elvi egyenrangúságot és a gyakorlati kommunikáció lehetőségét egyaránt szolgáló latinhoz, de esetenként a német is otthonosabb volt számukra, mint a magyar.⁹ A korábbi állapotokhoz képest lényegesnek tekinthető változások a magyar nyelv ügyét illetően azonban nem a (nem is feltétlenül magyar ajkú) Hungarus tudósok körében, hanem a megyei nemesség körében történtek meg, tehát a korabeli magyarországi társadalom olyan közegében, amely nem arról volt nevezetes, hogy szívesen ragad tollat. Kisfaludy Sándor reakciója ugyan nem a tipikus magyar nemes reakciója volt, de mégis jellegzetes: öt annyira felzaklatta maga a pályázat is, hogy indulatai miatt nem tudott pályamunkát írni.¹⁰ Kazinczy számára úgy látszott, hogy a diéta eseményei csak megerősítik ezt a néhány éve már megindult, pontosabban: újra indult folyamatot. E változás lényege az, hogy ami 1790-ben elkezdődött, csak most, az új évszázad első évtizedének közepe táján folytatódik. Mint láttuk: a magyar nemesi nemzet természetesen nem szakított a nem csak magyarul beszéző magyarországi nemesség, a natio Hungarica politikai közösségével, de erőteljesen lazította a szálakat s egyre inkább hajlamos volt önmagát elsősorban nyelvi-kulturális nemzetnek látni. Talán nem véletlen Kazinczy tollhibája: Desseffwy Józsefnek 1808. június elején írott levelében az 1790-es év egyik újságjának, a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* címét idézi, mint ahol közzétették a tübingai pályázat kiírásának magyar szövegét. Ez a lap ekkor már természetesen régen nem létezett.¹¹ Ezt az egész folyamatot támogatták a nemzetközi események is – 1806 utáni évek a német nemzeti érzés felébredésének rendkívül intenzív időszakosa s ennek híre több csatornán is eljutott Magyarországra. Kazinczy környezetébe az onnan érkező Döbrentei Gábor hozta magával a híreket erről a nagy erővel feltámadó érzelem-

⁸ *Kazinczy Ferenc* (1808). 1916.; *Heinrich Gusztáv*: Bevezetés, 30–31. old

⁹ A Hungarus-tudatról. *Tarnai Andor*: Extra Hungarum non est vita ... (Egy szállóige történetéhez). Bp. Akadémiai 1960.

¹⁰ Idézi *Heinrich Gusztáv*, im. 10. old

¹¹ *KazLev.* V. 430. old

ről. Úgy látszik, hogy elsősorban nem a diéta, hanem a diétát megelőző események járultak hozzá ahhoz, hogy Kazinczy elinduljon azon az úton, amely végül oda vezet, hogy majd kilép a nyilvánosságra a neológia (egy újja értelmezett neológia) bizonyos kérdéseivel s ezzel kirobantsa azt, amit a magyar irodalomtörténeti hagyomány "nyelvújítási harcnak" nevez. A nyilvánosságra való kilépéshez szükség volt erre a politikai természetű változásra: ez teremtette meg Kazinczy számára a megfelelő közeget. A nyelvi-kulturális nemzet fogalma korábban ideológiai szempontból terhelt viszony volt, ez a nemzet – az ideológiai értelmezések terhétől megszabadulva – most vált valóságos, valóban az egész nemzetet magába ölelő közösséggé, amelyet már senki nem értelmez olyan radikális módon, mint tette azt – például – az előző századvég értelmisége, beleértve a *Debreceni Grammatikát* is. A magyar harmadik rend hangja elenyészett, eltűntek képviselői is. De – tegyük rögtön hozzá – a magyar nemesség a nyelv ügyét egyáltalán nem értelmezte radikális módon. Ha az udvarnak sikerült volna ráatalálnia arra a forrásra, ahonnan valóságos információk érkezhettek volna el hozzá arról, hogy hol vált népszerűvé és fontossá a magyar nyelv, akkor nem talált volna semmit: a megyék nemessége által értelmezett nyelvkérdésben nem volt érdemleges külpolitikai tartalom. Szó nem volt szeparatista energiák születéséről. Ez a nemesség keményen védte ugyan érdekeit és az alkotmányos alapokat, de egyébként – a számára rendkívül kedvező gazdasági helyzetben – óvatos és mindenekfelett lojális volt, mint ahogy igen lojális volt maga Kazinczy is. A pályázatra való felkészülése során ebből a szempontból egész különös megnyilatkozásaival is találkozunk.¹²

Kazinczy a magyar nyelvről gondolkodva lényegében szinte kizárólag az írott nyelvben gondolkodott, nem azért, mert a nyelv kettészakadt volna számára beszédre és írásra, hanem azért, mert az írás – az évtized második felétől pedig kizárólag az irodalom – volt a terület, ahol be tudott avatkozni a nyelv életébe. Őt – immár csaknem két évtizede – a nyelvkérdésnek csak ez a dimenziója foglalkoztatta. A nyelv helyzetének a társadalomra vonatkozó kérdéseiről azonban az 1790 elején írt levelezés és indulatos szövegének elkészülése óta hallgatott, és mintha nem érdekelte volna a nyelv és a politika viszonya sem. Ebben a tekintetben 1807-ben a változás jele már megmutatkozott (lelkesen olvassa Herder Fragmentjeit), azután látványos változás is bekövetkezik: Kazinczy úgy dönt, hogy részt vesz a pályázaton, amelyet tehát a Cotta cég írt ki egy névtelen magyar „hazafi” megbízásából. Kazinczy, aki 1790 tavaszának egyetlen, néhány hétig tartó s rendkívülinek tekinthető időszakát leszámítva a nyolcvanas évek végétől a magyar nyelv ügyét mindig gondosan, mondhatni aggályosan elválasztotta a lehetséges társadalmi összefüggésektől, most a nyelv ügyének éppen a társadalommal összefüggő kérdéseire válaszol. Kifejti a maga álláspontját azokról a problémákról, amelyekről eddig hallgatott, pontosabban: amelyek egyszerűen elhalványultak a felvilágosult rendiség, az 1780-as évek értelmisége vagy éppen „Debrecen” által feltett kérdések ellenfényében. A nyelv ügyét és a nemzet ügyét – pályafutása során először – most látja úgy együtt, hogy az mindenki számára egyértelmű s ami látványosan különbözik az 1790 zaklatott tavaszán írott jegyzeteitől.

Kazinczy pályázatának hozzáférhető szövegét¹³ olvasva már szinte első pillantásra is feltűnik, hogy nem pontosan a pályázat kiírásának intenciói szerint készült, pontosabban: nem úgy és nem azt válaszolja, amelyet a pályázatban feltett kérdésekre a kérdések logikája szerint (így vagy úgy) válaszolni kellene. Ezt azzal érte el, hogy a kérdések sorrendjét meglehetősen szuverén módon, a maga közlendőjének megfelelően alakítja át. A pályázat első helyen és a legkörültekintőbben megfogalmazott kérdése ugyanis arra irányul, hogy miképpen lehet a magyar hivatalos nyelv egy soknemzetiségű országban. Szó szerint: „Mennyiben lehetséges, tanácsos, és Magyarországban, s vele összekapcsolat próbb Tartományokban lakó különféle Nemzeteknek javokkal és szabadságokkal megegyeztethető, a Magyar nyelvet egyedül magát Hivatalbeli nyelvét tenni.”¹⁴ A második kérdés úgy szól, hogy vajon „el vagyon e erre

¹² Kevésbé különös, hogy a felkészülés során – egyebek között – arról érdeklődik tájékozott barátainál: vajon hogyan viselkednek azok az uralkodók, akik más nyelven beszélnek, mint a nép, amely felett uralkodnak? Ebben a témakörben mozgó kérdésre válaszol 1808. június 8-án kelt levelében Dessewffy József is. Adatai megerősítik Kazinczy vélekedését: „az Orániai ház soha nem ellenezte a Hollandus nyelvet Hollandiában”, írja, de van információja arról is, hogy „Napoleon pedig különösen védelmezi a honnyai nyelveket azon tartományokban, melyek nintsenek egyenesen a Frantzia koronához kaptsolva...” (KazLev. V. 480. old.). Romy Károly Györgyhez 1808. június 23-án ugyancsak hasonló tárgyú kérdést intéz: „Sagen Sie mir, als Hannover noch durch den König von England regiert wird, kamen dorthin je englisch verfasste rescripte? Und welche ist die Sprache des öffentlichen Geschäfts in Irland?” (KazLev. V. 506. old.).

¹³ A pályázat textológiai problémáiról l. *Kazinczy Ferenc* (1808). 1916. Bevezetését és *Ajkay Alinka* készülő disszertációjának V. fejezetét.

¹⁴ *Kazinczy Ferenc* (1808). 1916. 6. old, a német változat 4. old.

a' nyelv készülve", a harmadik pedig a döntésből következő „hasznok” és „károk” számbavételére kérdez rá. Kazinczy tanulmányában ugyan – természetesen – van válasz mind a három kérdésre, de úgy, hogy előbb maga alakította ki a kérdések és így – értelemszerűen – a válaszok sorrendjét is. Az ő három kérdése ugyanis így szól: „Melly nyelvet kíván Magyar Országon polgárinak a nemzet java és dicsősége?” (1), Mennyire fér össze a magyar nyelvnek polgári nyelv émelése azon különböző nemzeteknek javokkal és szabadságokkal, melyek Magyar Országon és az azzal összekötött tartományokban laknak? S mely hasznok és károk erednek ebből öreájok s a nemzetre politikai, commerciális és tudománybéli tekintetben?” (2) s végül: „bír e a magyar nyelv a kiműveltetésnek azon mértékével, melyet e feltétel kíván?” (3)¹⁵ Ez a változtatás voltaképpen megváltoztatja a kérdések irányát és súlyát is, mondhatni: a problémának eleve más interpretációját teszi lehetővé, mint amit az eredetileg feltett a kérdés sorrendje sugallt. Nem azzal kezd, ami (a magyar nyelv választása esetén) eleve a nehézségeket állítaná előtérbe, hanem azzal, hogy milyen nyelvet kíván a nemzet „java és dicsősége” – a kérdésben nyilván benne van a későbbi válasz: itt nyilván csak a magyar nyelvről lehet szó. Ezután teszi csak fel a második kérdést, amely az eredeti kiírásban a harmadik helyen volt, s ami a választott nyelv „hasznaira és káira” kérdez rá. Ezt már az előnyök (a nemzet java és dicsősége) ismeretében másképpen lehet megközelíteni, különösen úgy, hogy magát a kérdést is kibővíti: a pusztán „hasznok és kár” helyett a politika, a kereskedelem és a tudomány szempontjából is megvilágítja a magyar nyelv melletti döntés következményeit. Így, a pályázat kérdéseinek ebben a differenciált kezelésében a nehézségek immár áthidalhatóaknak tetszenek. Ugyanezt a célt szolgálja az, hogy az eredeti kiírásban második helyen szereplő kérdést a harmadik helyre teszi. Ez arra vonatkozik: alkalmas e a magyar nyelv arra, hogy hivatalos nyelv legyen, arra vonatkozik tehát, hogy a „kiműveltetésnek” megfelelő mértékével rendelkezik e „polgári nyelv” váláshoz a magyar nyelv.¹⁶ A kérdés és a rá adott válasz láthatóan azért kerül a harmadik helyre, mert Kazinczy számára ez az elsőrendű kérdés s csak így jut megfelelő tér a kifejtésre. Kazinczy pályázatának a szövegét ez a téma zárja le és terjedelmileg messze meghaladja azokat a válaszokat, amelyeket a többi kérdésre adott. Az erre a kérdésre adandó válasz csak a szövegnek ezen a helyén kaphatja meg ezt a terjedelmet. Ez egyébként más szempontból is fontos volt: ezt tartotta Kazinczy is, de kortársai is a leginkább sértőnek a pályázatban feltett kérdések közül. Az országban élő s más nyelvet beszélő nemzetek problémájára kétszer is visszatér, de Heinrich Gusztáv kiadásában is szembeötlő, hogy viszonylag kevés teret szán rá, hosszabban (mintegy tíz oldal) szól a latin ellen, pályázata egész szövegének azonban csaknem háromnegyed részében, tehát a leghosszabban a magyar nyelv fejlettségi szintjéről értekezik. A kor gondolkodásmódjának ismeretében nem tekinthető szokatlannak, hogy tétele – a magyar nyelv megfelelő fejlettségi szinten áll ahhoz, hogy „polgári nyelv” (=hivatalos nyelv) legyen – kortársainak műveiből válogatott magyar irodalmi antológiával válaszol, ahol természetesen bemutatja a szóban forgó írókat is. Nem szokatlan, sőt: természetes. Olvasmányaiiban – Herder *Fragmentjeiben* éppen úgy, mint Daniel Jenisch *Vergleichungjában* – magától értetődő dolog, hogy a nemzeti nyelvet és a nemzeti irodalom nyelvét szoros összefüggésben kezelték: a nemzeti irodalom a nemzeti nyelv fejlettségének mutatója. Mégis: ami az európai tudományosságban magától értetődő s különbözőbb magyarázatra nem szoruló eljárás volt, a magyar viszonyok között különös jelentőséget kap.

A kérdések sorrendjének átforgatásával és az arányoknak a kialakításával értekezése ezzel szinte teljes mértékben függetlenné vált – nem a pályázattól, hanem a pályázat kiírásába foglalt sugalmazástól, amely szerint a fő probléma nyilvánvalóan az, hogy Magyarország soknemzetiségű ország. Kazinczynek erre a kérdésre adott – s meglehetősen sietős, ezzel együtt korrekt módon kezelő – válasza mennyiségileg elhalványul a magyar nyelvnek a kortárs irodalom produktumai által bizonyított minőségének dokumentálása mögött. A tanulmányba foglalt állítás egyértelmű és erőteljes: ha a magyar nyelven olyan színvonalas irodalmi alkotások készíthetők, mint amelyeket bemutat, akkor ez a nyelv már mindenre, a közélet dolgainak a vitelére is alkalmas. A pályázat szövegének egészéből egyébként valóban kirajzolódik egy teljes kortársi magyar irodalomtörténet körvonalai.¹⁷ A közélet és a magyar irodalom ügye – a nyelvkérdés tükrében – teljes mértékben egymásba tűnik át s ennek a ténynek a jelentősége hasonlíthatatlanul nagyobb, mint az, hogy ezt a pályázatot egy író írta. A magyar nyelv és a magyar irodalom viszonya eddig is, de a következő évek során továbbalakuló neológia rendjében még

¹⁵ Kazinczy Ferenc (1808). 1916. 137. old.

¹⁶ „Besitzt diese Sprache die hiezu umganglich nothwendig erforderliche Ausbildung” Kazinczy Ferenc (1808). 1916. 4. old.

¹⁷ Fried István: Elfelejtett részletek Kazinczy Ferenc magyar irodalomtörténetéből. Irodalomtörténeti Közlemények 1991. 597–605. old.

inkább az egyik alapvető kérdés lesz. Ennek a viszonyoknak a megváltozására vonatkozó magyarázatát éppen a következő év, 1809 második felében, a Pápay Sámuelnek *A magyar irodalom eszmérete* című művéről írott recenziójában (pontosabban: annak kommentárjában) találjuk meg: *nem csak úgy írunk, ahogy beszélünk, de úgy is beszélünk, ahogy írunk.*

Így tehát Kazinczy régóta élő, de hallgatólagos meggyőződése kerülhetett volna ki az írott nyilvánosságra. A magyar nyelven művelt irodalom ügyének s ezzel voltaképpen a magyar irodalom nyelvének ad kivételes jelentőséget: a magyar irodalom nyelve meghatározó a nemzet egészének a nyelve szempontjából. Az irodalom nyelvében benne van mindaz a lehetőség, amelyet a magyar nyelv magába foglal, így az irodalmi alkotások nyelve mutatja meg a magyar nyelv erejét. Kazinczy – láttuk – a nyelv ügyét a fogság előtt határozottan leválasztotta az akkori kortársak ideológiai törekvéseitől, most viszont (politikától és ideológiától függetlenül) a hazai közélet kiemelkedően fontos kérdéseként tárgyalja. Kazinczy számára a nyelvkérdés szempontjából azért kulcsfontosságú terep az irodalom világa, mert megmutatja a nyelv minőségét s ugyanakkor az a terület is, ahonnan befolyásolható e minőség. Ennek a minőségnek a kérdését – hiszen az irodalmi nyelv közéleti súlyt kapott – a nemzet ügyeként tárgyalhatja. Am az, hogy a nemzeti nyelv és irodalom ügye általános nemzeti ügyként mutatkozik meg, nem csak a korábbi ideológiai tartalmaktól vált függetlenné, de függetlenné vált magától az aktuális társadalom rendi berendezkedésétől is. Ezt a rendet (a *constitutio* rendjét) érintetlenül hagyja, részben – és főleg – úgy, hogy (mint eddig) a nyelvi kultúra világában a rendi társadalommal ellentétes értékrendet állít fel, s szerez is érvényt ennek a *másik* hierarchiának. Ez a függetlenség a neológia körüli küzdelmeknek egyik döntő terepe lesz, az utolsó ütközetek ezért zajlanak – Kazinczy ezért, a kulturális élet függetlensége érdekében veszi (például) pártfogásba Márton István kantianus erkölcsstanának ügyét az 1810-es évek végén.

Kazinczy az eredetileg feltett kérdések sorrendjét tehát átalakítja, de átalakítja a kérdések szövegét is: saját megfogalmazásába teszi őket át. Ez az átalakítást láthatóan azért történt meg, mert az eredeti kérdések eleve kondicionáltak a választ – azt természetesen nem, hogy milyen legyen a válasz tartalma, azt viszont igen, hogy melyek legyenek a lehetséges válaszok súlyponti kérdései. Az átfogalmazott és más sorrendben feltett kérdések lehetőséget teremtettek arra, hogy Kazinczy saját, nem az eredeti pályázati tételek által mintegy kijelölt fontossági szempontokat érvényesíthetett szövegében. Az egyik – bár az új kérdések kialakításától függetlenül tekinthető – eljárásáról szólunk: Kazinczy azt, hogy a magyar nyelv alkalmas az ország hivatalos („polgári”) nyelvének, egy magyar irodalomtörténeti vázlatlalt és a kortárs magyar irodalomról nyújtott antológiával bizonyítja. Ennek háttérében a pályázattól független meggyőződése munkál: azért koncentrálja a nyelv minőségének a kérdését az irodalom területére, mert egy nyelv gazdagságának bizonyítására (mint a német irodalomnak az utóbbi fél évszázadban befutott s általa gyakran idézett fejlődése tanúsíthatja) az irodalom a legalkalmasabb és – mint már kiderült – a létrehozandó változások szempontjából a döntő és minden más befolyástól jól elkülöníthető műveletek terepe. Most egy másik olyan változtatásáról szólunk, amellyel Kazinczy az eredeti kérdések legfontosabb sugalmazásától való eltérést teszi lehetővé. Arra a kérdésre, hogy miképpen lehet összeegyeztetni a magyar nyelv hivatalos nyelvvé való tételét a Magyarországon élő egyéb nemzetek érdekeivel, Kazinczy több szempontot is kielégítő válaszokat ad. Az egyik választ a pályázat bevezetése tartalmazza s lényege az, hogy a törvényhozásban (a diétákban) a magyar nyelv mindig is fontos szerepet játszott, interpretációja szerint – ha ezt szó szerint nem is mondja ki – szinte fontosabb volt, mint a latin. Ez a fejtegetés ebben a formában nyilván egyoldalú értelmezés, de nem az ellenkezőjét mondja annak, ami a valóságban történhetett, hiszen a magyar nyelvű megyék többségben voltak s többségben voltak az onnan érkező küldöttek is, akiknek egy része nyilván nem tudott jól latinul. Az ülések nyelve tehát – mint azt Szijjártó M. István kutatásai is valószínűsítik¹⁸ – viszonylag valóban gyakran lehetett a magyar.

Az érvelés folytatását a pályázat szövegének abban a részében olvashatjuk, ahol a latin nyelv használatára melletti lehetséges érveket veszi elő és cáfolja őket sorra. A legelterjedtebb és leginkább kézenfekvő érvelés (amely szerint deák nyelv megtartását „elmúlhatatlanná teszi az a tekintet, hogy a mi hazánk sok különböző nyelvű nemzetekből áll s ezeket egymással a deák tartja közönséges öszvefüggésben.”)¹⁹ vizsgálja meg először. További érveit a latin ellen csak a német verzióban ránk maradt szövegben olvashatjuk.²⁰ Ez a gondolatmenet a pályázatnak tehát arra a kérdésre dolgozza ki a maga

¹⁸ Szijjártó M. István: *A Diéta. A magyar rendek és az országgyűlés, 1708–1792.* 2006. 132–135. old.

¹⁹ Kazinczy Ferenc (1808). 1916. 142. old.

²⁰ Kazinczy Ferenc (1808). 1916. 63–93. old., főleg a Zweite Abteilung címmel ellátott részben, 67–79. old.

válaszát, amely a magyar királyságban élő egyéb nemzetek viszonylatában teszi kétségessé a magyar nyelv hivatalossá tételének szándékát. Kazinczy a *Hazai Tudósításokban* (1807. Marz. Nr. XXIII.) közölt népszámlálási statisztikából indul ki: ezek szerint Magyarországon kilenc millió lakos él, ebből magyar anyanyelvű öt millió lakos magyar, a maradék négy millió pedig megoszlik a különféle nyelveket beszélők között. Ebből természetesen következne az állítás: a magyarul beszélők alkotják az ország vezető („erste”, „vorzüglichste”, „herrschende”) népet. Kazinczy gondolatmenete azonban nem ide fut ki. Fejtegetésének a lényege az, hogy aki Magyarországon él, mindenki – a magyar szót használja a német szövegben – „Hazafi”. Am ha természetesen a más nyelvet beszélőknek természetes joguk is a magánéletben saját nyelvük használata, a közügyekben nekik is magyarul kell – kellene – részt venniük. Ezt azzal indokolja, hogy „Ein Volk darf nicht mehr als eine einzige Zivilsprache haben” s erre példákat hoz, az Elzászban élő németek, vagy a Berlinben élő franciák példáját: mindenütt elfogadják, hogy csak egy „polgári nyelv” van. S ennek így kellene nálunk is lenni: a más nyelvű „Hazafiak” a maguk világában beszéljék a maguk nyelvét, de a közügyek intézésének eszköze csak az egyetlen és egységes „Zivilsprache” lehet. Sorra veszi az előnyöket és a hátrányokat a politikai, a kereskedelmi és az irodalmi élet szempontjából. Némi túlzással szólva: a magyar nyelvnek azt a szerepet szánja, mint amely szerepet korábban a latin töltött be, a nemzetiségi nyelvek státusa pedig megfelel annak, amit jelenleg a magyar nyelv birtokol.

E tanulmány korábbi fejezetében igyekeztünk bemutatni, hogy a magyar nyelv és a Magyarországon élő nemzetiségek viszonya elsősorban a felvilágosult rendiség gondolkodói számára merült fel problémaként. Először alighanem Bessenyei György veti fel a *Jámbor szándékban*, csak itt és csak egyszer s úgy, mint aki szeretne minél hamarabb túlesni rajta – ebben a röpiratban ő számára alighanem ez lehetett az igazi *pium desiderium*. 1790 körül azután – mint láttuk – több röpirat és tanulmány is foglalkozik a problémával. Decsy Sámuel éppen úgy szól róla, mint alkotmánytervezetében Hajnóczy József, vagy nevezetes röpiratában Báróczi Sándor – akinek a *Védelmetett magyar nyelv* című írását Kazinczy bizonyosan ismerte, hiszen pályáiratában hivatkozik is rá. Báróczi volt az egyetlen, aki jószerivel szinte bevallja, hogy nem tud mit kezdeni a kérdéssel: megoldási javaslata voltaképpen a cseregyerek-intézményt veti fel, amely – ezek szerint – úgy akarja megoldani a nyelvkérdést, hogy a Magyarországon élő nemzetiségek között sok közös nyelvi kapcsolat lehetőségét teremtené meg. A többiek (Decsy Sámuel vagy Kis József) legfontosabb érve az, hogy ha a más nyelven beszélő magyarországi lakosok élnek a magyar szabadsággal, akkor – nyilván abból a megfontolásból, hogy a jog mellé köteleességek is társulnak – miért ne tanulnának meg magyarul is. Az elmondottak alapján egyértelmű, hogy Kazinczy javaslata a felvilágosult rendiség előző nemzedékének tendenciáit folytatja (logikáját illetően pedig ez utóbbi nézethez áll a legközelebb), de tartalmazza a türelme mozzanatát annyiban, amennyiben a magánéletben érintetlenül hagyja a más nyelven beszélők nyelvi szokásait, csak a közügyek vonatkozásában tör lándzsát a magyar nyelv mellett. A hazában öt nyelv (a magyar mellett a „tót, horvát, német, oláh”) „találtatik”, amelyek mindegyikét megtanulni nyilván nem lehet. Mivel korábban kimutatta, hogy a latin nyelv káros és felesleges, nyilván az a megoldás az értelmes (mivel ezek a nemzetek e hazában élnek és „annak javaiban részt venni” óhajtanak), ha minden itt élő nemzet a magyart tanulná meg. Ezt annál könnyebben is megteheti, mert a „Magyar Nyelv az Országnak minden iskolájában rendes tanulmány gyanánt vitetett be.” Mindenki megtanulhat tehát magyarul, „csak az nem, aki nem akar.” Kazinczy itt a XVIII. század utolsó évtizedeiben töprengő felvilágosult rendiség nézeteinek adja – bármely elődjénél teljesebb – kifejtését, de megoldásába belejátszik II. József nyelvrendeletének logikája is. Ez az okfejtés – türelmesebb hangszerelemben – így tehát csak újramondása volt annak, amit a felvilágosult rendiség képviselői erről a kérdéssel – Bessenyei György *Jámbor Szándékától* Báróczi Sándor *Védelmetett magyar nyelvéig* – ugyancsak türelmesen, bár bizonytalanul már elmondtak. Magának Kazinczynak is az 1790-es év jut róla eszébe: „A munka annak tollát mutatja – írja róla Pápay Sámuelnek 1808. augusztus 11-én – a’ ki a’ Hamlet előtt álló Praefatiot írta volt, csak hogy ezt úgy írta, a’ mint most kell.

Kazinczy munkáját a felvilágosult rendiség egyik kései, kiérlelt, higgadt és körültekintő változataként olvashatjuk. Maga is a felvilágosult rendiség politikusaként szólal tehát meg, csak míg igényesebb elődei vagy sietősen igyekeztek túlesni e kérdésem (mint Bessenyei György, Báróczi Sándor és Hajnóczy József), vagy nem örizkedtek a nyersebb megfogalmazásoktól sem (mint Decsy Sámuel), Kazinczy részletesen és türelmesen fejti ki nézeteit. E nézetek – a kor viszonyainak valamelyes ismeretében is gondolhatjuk – ugyanúgy arról a problémáról szólnak, amelyet a magyarországi nemesség nem magyarul beszélő részének igényei vetnek fel ebben a kérdéskörben. Ez elődei számára is így volt. E problémának az alapja a rendi szolidaritás: a magyarországi rendek érdekeinek közössége elsősorban az udvarral szemben mutatkozott meg. A magyarországi rendek érdekközösségének a szárai azonban a

XIX. század elején lazulóban vannak – Kazinczy pályaműve ugyancsak erről tanúskodik: az ő számára egyáltalán nincs érvényben ez a XVIII. századi nemesség magatartását mélyen befolyásoló helyzet. Erről a pályázathoz való anyaggyűjtés ugyancsak árulkodik, két vonatkozásban is. Az egyik a nyelvhasználatra vonatkozik. Prónay Lászlónak 1808. május 26-án írott levelében olyan kérdéseket tesz fel, amelyeknek egyértelmű az összefüggése a készülő pályázat problémavilágával. Talán az első kérdés a legtanulságosabb. Azt kérdezi Prónaytól, akiről tudjuk, hogy II. József alatt a tíz kerület egyikének a comissáriusa volt (s mint ő maga írja: „tótos vallású és születésű ember”), hogy „A tótul beszélő Vármegyékben, 's a' ráczul beszélőkben Horváth Országban és Sclavoniában szóllott e valaha Vármegyék' Gyűlésein valaki tótul vagy horvát nyelven, mint a' hogy a' magyar Vármegyékben és a' Diétákon szabadon szóllottunk 's szóllunk magyarul? – Óhajtanám, hogy igaz volna az a felelet, hogy nem szóllott tótul és horvátul soha senki!”²¹ A többi kérdés hasonló szellemű és irányú, csak éppen a német használatára vonatkozik. Ez az érdeklődés nyilván arra irányul, hogy bizonyítékokat szerezzen arra: amit most ajánl a jövőre vonatkozóan, az a gyakorlatban – legalábbis részben – korábban már működött: a közélet dolgait a nem magyarul beszélő vármegyékben egyáltalán nem használták az azokban az országrészekben élő nemzetiségek nyelvét a közélet nyelveként. Ez az érdeklődés – maga az érdeklődés is – arra utal, hogy Kazinczy számára gyakorlatilag a XVIII. századi magyarországi nemességre jellemző rendi szolidaritás (amely befolyásolta még a magyar nyelvet védelmező Báróczi Sándor gondolkodását is) elhomályosult érzélem. De határozottan erre utal az is, hogy ezzel párhuzamosan megerősödtek az udvarhoz való kötődés szálai.

Annak, hogy magyarországi rendek közösségi eszméje Kazinczy számára erőteljesen lazulni kezdett, az a feltétele, hogy előtérbe kerül a másik szövetség: a magyar (a magyarul beszélő, tehát a nyelvi-kulturális identitását tekintve magyar) nemességnek és az udvarnak a kapcsolata. Ennek a röpiratnak és a körülötte keletkezett szövegeknek a tükrében ez a viszony sokkal erősebb lesz, mint az egyéb kötelek. Ha – mint az imént láttuk – Kazinczyt mélyen érdekli az olyan uralkodók és az olyan népek viszonya, amelyek nyelvi-kulturális vonatkozásban idegenek egymástól, megnyilatkozásai között arra is találunk példát, hogy az uralkodó és a nemzet között (egyéb vonatkozásokban) kortársaihoz viszonyítva is szoros kapcsolatot lát. Cserey Farkasnak írja 1808. június 2-én, hogy „Azt azonban kimondom, hogy rettenetesebb dolog egy sincs, mint egy egész nemzetnek elsüllyesztése. Spanyol Ország ugyan megmarad a' maga integritásában, 's nem tépetik széljel, mint Lengyelország 1772. hogy még nevét is elveszítse. De szomorú dolog, midőn az ő akarata nélkül lép-le a' Király, 's más lép fel a' trónusra. Ójja meg az Isten ettől még az ezredik maradékomat is!”²² Az integritás elvesztését jelenti, ha egy nemzet nem maga választja meg uralkodóját – a mondat ráadásul ezt egy ország területének felosztásával lényegében azonos súlyú eseményként itéli meg. Egyéb megnyilatkozásai is úgy mutatják, hogy a király jelentősége (személyétől függetlenül) ebben az időben különösen jelentőssé vált számára. „Nem hazafi az, a' ki a királyt külön választja a' hazától” – írja Cserey Farkasnak 1809. február 21-én,²³ s nincs alapunk feltételezni, hogy ez a leveleket is figyelő titkosrendőrség szemének szól. Nemrégiben írta Pápay Sámuelnek: „hallgatni szabad (néha!), de egyebet mondani, mint amit érzünk, soha nem szabad.”²⁴ Kazinczy nagyon tisztességes ember volt, s nagy valószínűséggel bizonyos volt abban is, hogy az utókor olvasni fogja azokat a szövegeket, amiket papírra vetett. Semmi okunk nincs kételkedni: ebben a pályiratban valóban azt mondta, amit gondolt.

Úgy látszik tehát, hogy a *Tubingai pályairat* koncepciójának a magyar rendiség és az udvar közötti kompromisszum elfogadása volt az egyik előfeltétele.

A pályairat leglényegesebb üzenete azonban nem ez volt. A leglényegesebb üzenetet a pályairatnak abban a másik s korábban emlegetett (s legerjedelmesebb) részletében találjuk meg, amelyben a kortársi irodalom panorámájának a felvázolásával bizonyítja, hogy a magyar nyelv alkalmas arra, hogy az ország hivatalos nyelve legyen. Egyáltalán nincs viszont arról szó, hogy a politika behatolt volna a nyelv tökéletességéért küzdő író fellegvárába, éppen fordítva van: maguk a változatlan célok (a „tökéletesség” kettős céljának) jegyében felfogott nyelv indul hódító úttá a hazai közéletben. Az írókra tehát fontos feladatok várnak, hiszen ők elvileg nincsenek semmire tekintettel, csak a mesterségük gyakorlásához szükséges normák betartására és megkövetelésére. Az eddig elmondottakat figyelembe véve tehát úgy véli, hogy éppen a közéleti feladatoktól megszabadított a nyelvnek és irodalomnak magá-

²¹ KazLev. V. 466. old.

²² KazLev. V. 496. old.

²³ KazLev. VI. 234. old.

²⁴ KazLev. VI. 27. old.

nak kell közéleti feladatot vállalnia. Nincs szó sem közjóról, sem a nemzet reprezentációjáról, sokkal többről van szó: a magyar nyelv minden cél elérésére alkalmas. Vagyis: a néhány éve még elszigetelt és bezárkózó irodalmiságot képviselő Kazinczy valóban belép (be kíván lépni) egy olyan nyilvánosság terébe, amely hasonlíthatatlanul tágabb, mint a levelezés nyilvánossága. A dolog természetéből adódik, hogy előkészíti a levelezés nyilvánosságának kibővülése – a széphalmi kúria körül 1807 tájától az emberi-szakmai kapcsolatoknak egyre sűrűbb hálójá szövéődik.

Biró Ferenc

Tessedik széphalmi akácfája

„A Kazinczy házához kivittek bennünket Széphalomra, s ez egy életre elhatározó befolyást gyakorolt rám” – vallotta Móricz Zsigmond pataki iskolaéveire emlékezve 1930-ban. Szokás, sőt iratlan erkölcsi törvény volt a pataki és az újhelyi iskolák számára a XIX. század utolsó harmadától kezdve, hogy elzárándokoljanak „a széphalmi szent öreg” sírjához.

Így volt ez az 1960-as években is, pontosan 1967-ben, amikor a második gimnáziumi osztályban a felvilágosodást, Bessenyeit, Kazinczyt, Batsányit, Csokonait tanultuk a pataki Rákóczi Gimnáziumban. A kis görög templomot utánzó emléksarnok (közkeletű nevén mauzóleum) lépcsőjén irodalmi műsort mutattunk be Kazinczy műveiből, megkoszorúztuk a sírt, majd bejártuk a kertet. A mauzóleum épülete mellett, annak nyugati oldalánál ugyanolyan jelentőséggel mutattak meg két hatalmas akácfát, mint amilyen az előző két emlék volt: „Nézzétek, ezeket még Kazinczy ültette a maga kezével, Tessedik Sámuel küldte neki ajándékba, amikor itt letelepedett; megvannak ezek 200 évesek is!” Ámulva néztük a faóriásokat, a nem közönséges akácokat, amilyeneket úton-útfélen láthat az ember. Hatalmas törzsével, göcsörtös ágaival, impozáns megjelenésével, már itt-ott elhalt ágaival valóban el tudta hitetni velünk a korát.

A sors úgy hozta, hogy 25 évvel ezelőtt én lettem a széphalmi emlékhely gazdája. Mindig csodálva, áhitattal és tavaszkonként féltve-szorongva nézegettem, vajon kihajt-e a két öreg akác? És újra és újra, erején felül mindig hozta a zöldet, a tavasz reménységét. Az hittem már, örökké tart ez az állapot...

De hogy mi történt, olvassuk el a Sátoraljaújhelyi Lexikona szócikkében!

„Tessedik-fa: csavarodott törzsű fehér akác (*Robinia pseudoacacia*) állt Széphalmon a Kazinczy-emléksarnok mögött. Állítólag maga Kazinczy Ferenc ültette, s a csemetét Tessedik Sámueltól, az Alföld fásításának szorgalmazójától, az akác hazai elterjesztőjétől kapta. Bartha Dénes 1994-ben faóriás-katalógusában a következő adatokat adta közzé róla: '150 éves, 326 cm a törzs kerülete, 10,5 m magas, sok letört ág, szinte teljesen elszáradt korona; pusztuló; megyei védelem.' 1996 nyarán rejtélyes tüzesetben elégett, tuskója tönkrement. Csak szomszédja, egy hasonló küllemű, de jóval fiatalabb példány, valószínűleg a Tessedik-fa sarjhajtása áll még néhány méterre tőle.”

Rejtélyes tüzeset. Valójában az történt, hogy néhány helybeli vásott kölyök a nyári szünidő unalmában tüzet rakott a fa terjedelmes odvában, az lángra kapott, és mire a tűzoltók kiértek Sátoraljaújhelyből, a fa nagy része megégett. A tettes ismeretlen... Megmaradt viszont a felső korona mintegy két méteres ága-boga, érdekes alakzattal (Kazinczy szava!), s azóta is őrzöm a sátoraljaújhelyi múzeum udvarán. Dr. Busa Margit, Kazinczy bibliográfusa ötletét dédelgetem, hogy a széphalmi parkban szobor-kompozíciót készíttessen belőle. És óvjuk a törzs (a mi tájszavunkkal: csobak) körül kinövő sarjhajtásokat, talán sikerül felnevelni közülük az újabb Tessedik-fát.

Innen, a parkból vittünk egy kis akácfát a szarvasi Honismereti Akadémiára. Gesztusnak szántuk, átrepítve téren és időn, hogy jelképesen visszaadjuk-visszaajándékozzuk Tessedik emlékének. A június végi, július eleji faültetés eredményessége legalábbis kockázatos tett volt, de nőnek még akácok a széphalmi kertben...

Vajon legendáról van-e szó a helyi hagyományban, vagy igaz történetről? Egyáltalán: találkozott-e Kazinczy és Tessedik, s ha igen, hogyan jutott a fa (jutottak a fák, hiszen kettőről van szó) Széphalomra?

Nem vagyok a Tessedik-életmű és életút alapos ismerője, nem is állt rendelkezésemre elegendő forrás és idő, hogy ennek utánanézzek. Ezért Kazinczynál kezdtem keresgélni. A kutatás megnyugtató eredménnyel járt, legalábbis a két férfi találkozását illetően. A találkozás bizonyítéka egy Kazinczyról